

Az intézmények számítanak, de hogyan?

Beszámoló az ISNIE 2008. évi konferenciájáról. Toronto, 2008. június 20–21.

Az intézményi közgazdaságtan berkeiben a legjelentősebb nemzetközi tudományos esemény a területen dolgozó kutatókat tömörítő nemzetközi szervezet, az International Society for New Institutional Economics (ISNIE) éves konferenciája.¹ A társaság 12. alkalommal megrendezett konferenciájának ez év júniusában a University of Toronto, ott a Rotman School of Management adott otthont. A 12 évvel ezelőtti alapítók még mindig szép számban képviseltették magukat, így jelen volt többek között Claude Ménard, John Nye, Gary Libecap, John Drobak, Paul Joskow, valamint Alexandra és Lee Benham. Áldozatos munkájuk nélkül sem az ISNIE, sem a hozzá ezer szállal kötődő Ronald Coase Institute² nem lett volna képes azt a nagyon sikeres konferencia- és műhelysorozatot véghez vinni, ami mögöttük áll.

A konferencián 157 regisztrált résztvevő volt jelen, 34 szekcióban összesen 111 előadás hangzott el, valamint, hagyomány szerint, a leköszönő elnök és két nemzetközileg kiemelkedő kutató előadása a plenáris ülésen. Így Thrainn Eggertsson (University of Iceland, www.thrainneggertsson.com) leköszönő elnök mellett ez alkalommal Barry Weingast (Stanford University és Hoover Institution, <http://politicalscience.stanford.edu/faculty/weingast.html>) és Robert Ellickson (Yale University, <http://www.law.yale.edu/faculty/REllickson.htm>) előadásait hallhattuk.

A konferencia tematikája hagyományosan sokszínű, s így volt ez idén is, hiszen a politikai, jogi és gazdasági intézmények szerepét vizsgáló kutatások természetüknél fogva interdiszciplinárisak: közgazdasági, jogi, politikatudományi, történelmi, pszichológiai és szociológiai megközelítést egyaránt igényelnek. Valószínűleg ez a tematikai sokszínűség az oka annak, hogy a szervezők az idén nem jelöltek meg átfogó témát a konferencia keretéül. Az előadások is megerősítést adtak arra, hogy a 12. évében járó ISNIE s vele együtt az intézményi kutatások serdülőkorba léptek, s ezzel együtt kiléptek abból a tematikai keretből, amelyet az „intézmények számítanak” (*institution matter*) állítás bizonyítása jelentett. Az, hogy az intézmények számítanak, ma már általánosan elfogadott nézet. Az intézmények működésének pontosabb megértése most már annak a kérdésnek a kutatását igényli, hogy „hogyan számítanak az intézmények”. Az, hogy ma már ez a kérdés szab keretet a kutatóknak, szinte mindegyik előadásban megmutatkozott.

Az elhangzott előadások közötti, akár csak a reprezentatív jellegű szemezgetés is meghaladná e beszámoló kereteit, amely éppen ezért csak néhány nagyon izgalmas előadás bemutatására vállalkozik.

¹ Az ISNIE 1996-ban alakult, első konferenciáját 1997-ben tartotta. Az alapítók között számos világhírű tudós található, így Ronald Coase, Douglass North, Oliver Williamson, Paul Joskow és sokan mások. Az ISNIE megalakulása nyomán az intézményi közgazdaságtani kutatások ugrásszerű fejlődésnek indultak, s ma a közgazdaságtan egyik meghatározó ágát jelentik. A társaság honlapja: www.isnie.org.

² A Ronald Coase Institute elévülhetetlen érdemeket szerzett a fiatal kutatók nevelésében. Az évente több alkalommal megrendezett egyhetes műhelymunka során a fiatalok a szakterület nemzetközileg elismert kutatóitól kapnak útmutatásokat saját kutatásaik fejlesztéséhez. Honlap: www.coase.org.

Miért nem fejlődnek a fejletlen országok? Barry Weingast, aki közgazdászként a politikatudományi tanszéken professzor a Stanford Egyetemen, az egyik legismertebb és elismertebb kutató az intézményi elemzés terén. Több általános referenciának számító cikk szerzője,³ aki különlegesen magas színvonalon képes integrálni kutatásában a közgazdasági megközelítést a történelmi és politikatudományi szempontúakkal. Ez alkalommal a közeljövőben megjelenő, Douglass Northszal és John Walliss-szal közösen írt könyve szolgált az előadás alapjául, amely azt elemzi, hogy eddigi története során az emberiség milyen intézményi körülmények között volt képes ellenőrzése alatt tartani az erőszakot (*North–Wallis–Weingast* [2008]).

Természetesen egy egész könyv mondanivalóját nem lehet egy egyórás előadásban ismertetni, Weingast ezért a teljesen újszerű elméleti keretet mutatta be, aminek segítségével egy sor nagyon fontos kérdésre az eddigiektől eltérő válasz adódik. Ez a keret feloldja azt a rejtélyt, amelyre az intézményi kutatások ez idáig nem tudtak áttűtő választ adni. Azt tudjuk, hogy a gazdasági fejlődés meghatározó módon függ az intézményektől, sőt sok kutató szerint elsősorban azoktól függ (például *Acemoglu–Johnson–Robinson* [2001], *Easterly–Levine* [2001]), és nem a tényezőfelhalmozástól vagy a földrajzi tényezőktől (például *Sachs* [2003]). Azt is tudjuk, hogy melyek a fejlődéshez szükséges jó intézmények: szilárd tulajdonosi jogok, a szerződések kikényszeríthetősége, a jog uralma (*rule of law*) stb. Nem értjük viszont, hogy ezeknek a jó intézményeknek az átültetése a fejletlen országokba miért nehézkes, vagy ha részben sikerül is, jelenlétük miért nem vezet minden esetben gazdasági fejlődéshez. A könyv elméleti kerete választ ad erre a dilemmára, de mint látni fogjuk, pesszimista választ.

Az elmélet alapját a társadalmi rendek megkülönböztetése jelenti. A társadalmi rend magában foglalja a gazdasági, politikai, katonai, vallási és egyéb rendszereket, és fenntartása államot igényel, amely képes kontrollálni az emberek között inherens módon létező erőszakot. A szerzők szerint az emberiség történetében háromféle rend létezett: primitív rend, amely a vadászó-gyűjtögető társadalmakat jellemezte,⁴ korlátozott hozzáférést biztosító rend (*limited access order*) vagy más néven természetes állam (*natural state*) és a szabad hozzáférést biztosító rend (*open access order*). Az előadó kiemelte, hogy a rendek eredendően eltérő logika alapján valósítják meg az erőszak szabályozását, így ennek a logikának a megértése kulcsfontosságú, ha az intézmények szerepét meg akarjuk érteni.

A korlátozott hozzáférést biztosító rend körülbelül 10 ezer évvel ezelőtt jelent meg, és a mai napig ez a meghatározó rend. Legfontosabb jellemzője, hogy a politikai rendszer irányítja a gazdasági rendszert, járadékot biztosítva az uralkodó elitnek. Itt az erőszakot az korlátozza, hogy az erőforrásokhoz való hozzáférés és a szervezetek alakításának lehetősége az elit privilégiuma, tagjai így a gazdasági előnyök megszerzésre koncentrálnak az erőszak helyett. A járadékvadászat tehát inherens jegye ennek a rendnek. Ugyanakkor az erőszakot gyakorló vagy gyakorolni képes elit garantálja a tulajdonosi jogokat, mert így nagyobb jövedelemre tehet szert, mint egyébként, de ezzel egyben ösztönöz is a kooperációra. Ez a rend nagy változatosságban létezett, hiszen az ókori Görög Birodalom, a középkori Anglia éppúgy jellemző példák, mint a mai Argentína, Oroszország vagy Mexikó.

Ezzel szemben a szabad hozzáférést biztosító rend csak mintegy 200 éve – nagyjából az angol ipari forradalom kezdete óta – létezik, és csak körülbelül két tucat országban valósult meg, amelyek kivétel nélkül mind fejlett, demokratikus országok. Ez a rend a

³ Talán a két legfontosabb ezek között a piacot támogató federalizmus (*market-preserving federalism*) fogalmát kidolgozó cikke (*Weingast* [1995]), valamint a Douglass Northszal közösen írt tanulmánya, amelyben azt elemzik, hogy mi vezetett Angliában az 1688-as forradalom után a gazdasági fejlődéshez (*North–Weingast* [1989]).

⁴ Valójában itt még nem volt állam, így ezzel a renddel részletesen nem foglalkozott Weingast.

Nyugat fejlődésének terméke. Mindenki számára egyenlő hozzáférést tesz lehetővé a szervezetek alakításához, erős civil társadalom jellemzi, és a cserék személytelenek. Alapja a gazdasági és politikai verseny. Szemben a korlátozott hozzáférést biztosító renddel, amelyben az állam nem örökké létező abban az értelemben, hogy az uralkodó személyéhez kötődik, vele együtt akár meg is szűnhet, itt az állam és a szervezetek örökké léteznek (*perpetually lived*), s ennek nagyon jelentős szerepe van a gazdasági növekedésben.

Mivel egyedül a szabad hozzáférést biztosító rend képes tartós növekedésre, a társadalmi-gazdasági fejlődés valójában nem más, mint a korlátozott hozzáférést biztosító rendből a szabad hozzáférést biztosító rendbe való átmenet. Weingast részletesen elemezte az átmenet kérdését. Három küszöbfeltételt (*doorstep condition*) kell létrehozni ehhez: meg kell valósulnia a jog uralmának az elite nézve, a hadsereg politikai ellenőrzésének, valamint az államnak örökké létezővé kell válnia. Elemzést kaptunk e feltételek pontos tartalmáról és jelentőségéről is.

Történelmi példák mutatják, hogy e feltételek közül több vagy kevesebb időnként teljesült egyes társadalmakban, de mivel nem mind, azok mégsem tudtak átlépni a szabad hozzáférést biztosító rendbe. Ez is bizonyítja, hogy a rendek inherens logika alapján működnek, s az intézmények jellemzők a rendekre.

Tehát a szabad hozzáférést biztosító rendre jellemző, fent említett jó intézmények egyszerű átültetése nem vezet gazdasági fejlődéshez egy másfajta rendben. Weingast érvelése alapján a fejlett országok ilyen irányú erőfeszítései (például a Világbank és Valutaalap programjai) mind értelmetlenek és haszontalanok, ezek sohasem fognak tartós fejlődést létrehozni a fejletlen, korlátozott hozzáférést biztosító rendű országokban. A következtetések között Weingast azt is hangsúlyozta, hogy a nyugati reformerek nem értik meg, hogy a korlátozott hozzáférést biztosító rendet nem meggyógyítani kell, mert az nem beteg: ez egy stabil egyensúlyi megoldás, amelynek más a logikája, mint a másik rendnek.

Tartós növekedést a fejletlen országok csak akkor érhetnek el, ha átalakulnak szabad hozzáférést biztosító renddé. Ez azonban nagyon nehéz és ritka, és nem tudjuk, hogyan kellene kezdeményezni és levezényelni egy ilyen folyamatot, hiszen eddig csak a Nyugat evolutív fejlődése produkálta azt. Sok további kutatásra van még szükség.

Globális kormányzás? Vajon eltűnnek-e a nemzetállamok hosszú távon, nemzetközi intézmények helyettesítve őket? Ezt a kérdést elemezte három francia kutató, Eric Brousseau (Université Paris X), Yves Schemeil (IEP Grenoble) és Jérôme Sgard (Université Paris Dauphine) a *Will the World Ever Be Governed? The Dynamics of Global Constitutionalization* című előadásukban. A probléma másképpen úgy is megfogalmazható lenne, hogy a Weingasték által elemzett rendek felszámolják-e önmagukat. Weingast és szerzőtársai elméleti keretében a válasz egyértelműen nem. De hogyan közelítették meg ezt a kérdést a francia kutatók?

Az ő kiindulópontjuk az egyének koordináció iránti igénye volt, amely alapján az egyének hajlandók jogokat átruházni bizonyos egységeknek, akik képesek kollektív rendet létrehozni. Ilyen egység lehet például egy autokrata uralkodó, egy közösség vagy egy formális szervezet. A rend úgy jön létre, hogy az egység szabályokat fektet le, és garantálja ezek betartását. A szerzők azt is hangsúlyozták, hogy az egyének költség-haszon elemzés alapján ruházzák át a jogokat ezekhez az egységekhez, döntően két ok miatt. Egyrészt, szükségük van olyan intézményekre, amelyek segítik a cseréket, másrészt szükségük van bizonyos közjavakra. Ezek után a szerzőhármas elemezte a rendeket, amelyek a fenti igényeket képesek kielégíteni.

Az egész átruházási folyamatot alkotmányos átruházásnak (*constitutional delegation*) nevezik, amely vezethet despotikus vagy liberális államosodáshoz (*constitutialization*). Ezek részletes elemzése után azt a következtetést vonták le a szerzők, hogy a liberális

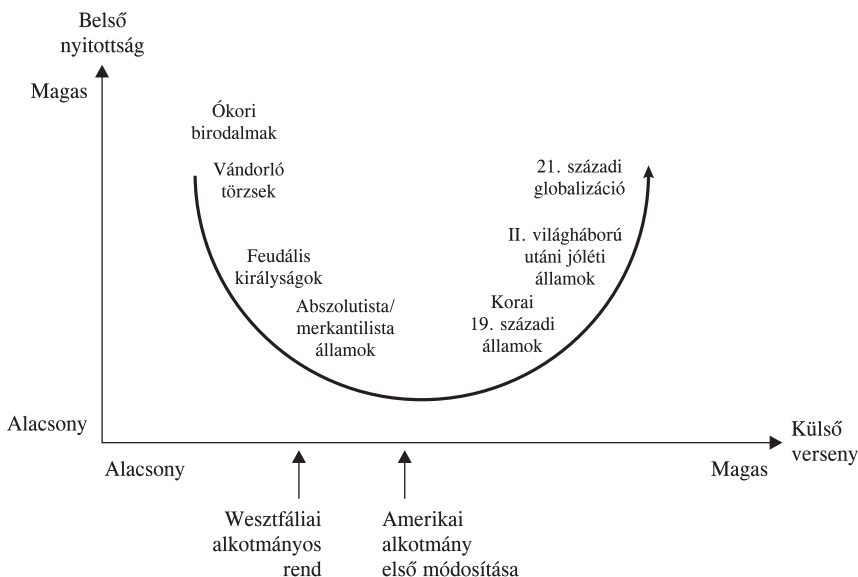
alkotmány a despotikustól eltérő képességekkel/lehetőségekkel rendelkezik a gazdasági tevékenység és a növekedés számára. Ez a megkülönböztetés a rendek tekintetében kétségtelenül mutat bizonyos párhuzamosságot Weingasték kategorizálásával abban az értelemben, hogy a szabad hozzáférést biztosító rendek liberális alkotmányúak, és a korlátozott hozzáférést biztosító rendek leggyakrabban despotikus alkotmányúak, de nem feltétlenül. Weingasték kategorizálása szélesebb, átfogóbb értelmű és nem cserélhető fel a másikkal.

A kategorizálás után Max Weber jogszociológiája alapján (Weber [1921/1995]) az államépítés és a kormányzás nemzetköziesedését egy egységes keretben vizsgálták. Az 1. ábra mutatja az elemzés struktúráját, amely valójában az állam fejlődését írja le, mindkét tengelyen a növekvő érték több egyéni jogot jelent. A görbe mélypontjától kezd kifejlődni a modern liberális állam, a szerzők szerint körülbelül a 17. századtól. A szerzők az állítják – s ez jól látszik az ábrán is –, hogy a történeti fejlődés alapján nincs determinisztikus kapcsolat az egyéni jogok, a piac és a gazdasági növekedés között. Részletes történelmi elemzést kaptunk az ábrán mutatott fő szakaszokról, újból demonstrálva, hogy a történelmi szemléletmód szinte már nélkülözhetetlen az intézményi elemzésben. Ezek után a kérdés az, hogy vajon a weberi nyíl folytatódik, vagy véget ér. A jelen globalizációt ugyanis a növekvő külső és belső verseny jellemzi.

A történelmi intézményi elemzés nyomán a szerzők szerint az látszik, hogy a mai nemzetközi rend sok hasonlóságot mutat a múlt despotikus rezsimjeivel, s ehhez a következő érveket adják: az egyéni jogok eloszlása nagyon egyenlőtlen az országok között, a közjavak termelési szintje nem hatékony, a piacok sokszor rosszul szabályozottak, és nincs olyan normarendszer (hierarchia), amely alapján egyértelműen strukturálni lehetne az egyén és a köz tartományait. Következésképpen, a mai rend ugyanolyan reakciókat vált ki, mint amelyet a régi despotikus rendek elszenvedtek a kereskedőktől vagy más újonnan megjelenő csoportoktól. Viszont fontos különbség a múlt rendjeivel szemben az, hogy a mai államok sokkal erősebbek. A szerzők górcső alá vették az alternatív forgatókönyveket, négy esetet elkülönítve. A végkimenetel tehát bizonytalan, de elképzelhető, hogy az „állam a történelem vége” abban az értelemben, hogy nem lesz globális kormányzás.

1. ábra

Az államosodás történelmi perspektívában

A civil szabadságjogok hatása. Ariel Ben Yishay és Roger Betancourt (mindketten University of Maryland) előadása a civil szabadságjogok és a gazdasági tevékenység közötti összefüggést kutatta. A vizsgált kérdés azért izgalmas, mert a közgazdászok többnyire kétkedve tekintenek a különféle civil szabadságjogok növekedésre gyakorolt hatására, még akkor is, ha magának a civil szabadságjogoknak az országok közötti mérése a Freedom House (<http://www.freedom-house.org>) jóvoltából már nem új keletű dolog.

A szerzőpáros empirikus vizsgálatának elméletei alapjául az az állításuk szolgált, miszerint a civil szabadságjogok jobb közelítését (*proxy*) adják a kormányzat jog uralma iránti elkötelezettségének, mint az irodalomban használt más közelítések. Természetesen minden kutató olyan közelítést alkalmaz, amely az ő értelmezésének a leginkább megfelel. Yishay és Betancourt a jog uralmát a kormányzat különböző piacokon betöltött szerepének függvényében értelmezte. Kétféle piacot különböztetnek meg, spontán és társadalmilag konstruált (*socially contrived*) piacot. Az első esetben a cserék önkikényszerítő, míg a második esetben nem. A két piac esetében a kormányzatnak más és más a szerepe: a társadalmilag konstruált piacokon a kormányzatnak kell biztosítania a kikényszerítő mechanizmusokat (független bírászkodás), míg a spontán piacokon a kormányzat szerepe abban áll, hogy piacot javító (*market-augmenting*)⁵ szolgáltatásokat kell nyújtania, mint például a jogrend vagy a csereeszköz (pénz).

A szerzők szerint a jog uralma nem más, mint egyfajta közjóság vagy piacot javító szolgáltatás, amely nélkülözhetetlen a társadalmilag konstruált piacok működéséhez is. Ebben az értelemben a jog uralma nemcsak a tulajdonosi jogok védelmét foglalja magában, hanem az emberi jogok védelmét is. Tehát a legjobb közelítés az, hogy milyen mértékben elkötelezett a kormányzat a civil szabadságjogok védelmére.

A két szerző a Freedom House civil szabadságjogokat mérő indexét használta regressziós vizsgálataiban, pontosabban annak egyik főcsoportját (személyes autonómia és egyéni jogok). Azt találták, hogy a civil szabadságjogok szignifikánsak a hosszú távú jövedelem meghatározásában. Mivel elméletük szerint a jog uralma fontosabb a társadalmilag konstruált piacokon, amelyek egyik fontos típusa a beruházási piac, azt is vizsgálták, hogy a civil szabadságjogoknak van-e szerepük ezen a piacon. Az eredmény ismét szignifikáns. Minden regresszió esetében vizsgálták az endogenitást is, többféle, az irodalomban használt instrumentumot használva. Eredményeik az egyéni szabadságjogok exogenitását támasztják alá. Az összes eredményük robusztus.

A bizalom vagy a megbízhatóság számít? A bizalom (*trust*) szerepével megszámlálhatatlan kutatás foglalkozott és foglalkozik. Általában azt találják, hogy az pozitívan hat a gazdasági teljesítményre, hiszen segíti a cserék létrejöttét. Alig szentelnek azonban figyelmet a kutatók a megbízhatóság (*trustworthiness*) szerepének vizsgálatára. Janice Boucher Breuer és John McDermott (mindketten University of South Carolina) ez utóbbi kutatása terén elért eredményeiket mutatták be egy rendkívül figyelemfelkeltő – Trustworthiness című – előadás keretében.

Kiinduló nézetük szerint az, hogy egy társadalom tagjai mennyire bíznak egymásban, és milyen az intézmények minősége, alapvetően attól függ, hogy az egyének mennyire megbízhatók. Egy olyan elméleti modellt dolgoztak ki, amelyben mind a bizalom, mind a megbízhatóság lényeges a gazdasági teljesítmény szempontjából, de a megbízhatóság az elsődleges. A lakosság arányában a megbízható egyének számának növekedése önmagában növeli a kibocsátást, de további előnyei is vannak: ha a megbízható egyének részaránya nő, az egyének megtanulnak bízni egymásban, azaz a bizalom is nő. A modellben

⁵ A piacot javító kormányzat fogalma Mancur Olsontól származik (*Olson* [2000]).

az is számít, hogy a megbízható egyének belülről jövően (*intrinsically*) megbízhatók, vagy csak választják azt mint magatartási mintát. Ha minden egyén belülről jövően megbízható lenne, akkor nem lenne szükség intézményekre, mert senki sem hazudna sohasem, és a kibocsátás maximális lenne.

A kidolgozott modellt 51 ország mintája alapján vizsgálták empirikusan, és eredményeik alátámasztották elméleti nézeteiket: a bizalom a megbízhatóságból ered, és az intézményeken keresztül gyakorol hatást a kibocsátásra. A bizalom és a megbízhatóság mérése azonban nem magától értetődő, a megfelelő adatok kiválasztása kritikus volt a regressziós elemzés szempontjából. A World Values Survey (www.worldvaluessurvey.com) 2006. évi adatait használták mind a bizalom, mind a megbízhatóság mérésére. Hogy a vizsgált kérdéskör valóban jelentős, jól alátámasztja az, hogy a vizsgálat szerint a lakosság arányában a megbízható egyének részesedésének 10 százalékos növekedése a GDP 6,5–17 százalékos növekedéséhez vezet.

A kutatók azt is vizsgálták, hogy a belülről jövő megbízhatóság mitől függ. Azt találták, hogy azt a korai intézmények (a gyarmatosítás intézményei) határozzák meg. Ugyanakkor a belülről jövő megbízhatóság kulcsintézménynek tekinthető abból a szempontból, hogy másokat is megbízható magatartásra ösztönöz, s így növeli a bizalmat. Az eredmények tehát egyértelműen alátámasztják, hogy megalapozott a bizalom és a megbízhatóság fogalmait élesen megkülönböztetni egymástól.

Hivatkozások

- ACEMOGLU, D.–JOHNSON, S.–ROBINSON, J. A. [2001]: The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*, Vol. 91. No. 5. 1369–1401. o.
- EASTERLY, W.–LEVINE, R. [2001]: It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models. *World Bank Economic Review*, Vol. 15. No. 2. 177–219. o.
- NORTH D. C.–WEINGAST, B. R. [1989]: Constitutions and Commitment: Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-century England. *Journal of Economic History*, Vol. 49. No. 4. 803–832. o.
- NORTH, D. C.–WALLIS, J. J.–WEINGAST, B. R. [2006]: A Conceptual Framework for Understanding Recorded Human History. NBER Working Paper, No. 12795.
- NORTH, D. C.–WALLIS, J. J.–WEINGAST, B. R. [2008]: Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Understanding Recorded Human History. Cambridge University Press, Cambridge, megjelenés alatt.
- OLSON, M. [2000]: Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships. Basic Books, New York.
- SACHS, J. D. [2003]: Institutions Don't Rule: Direct Effects of Geography on Per Capita Income. NBER Working Paper, No. 9490.
- WEBER, M. [1921/1995]: Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai. 2. fejezet. 7. paragrafus (Az alanyi jog megalapozásának formái). Fordította: Erdélyi Ágnes, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2/2 kötet, 22–88. o.
- WEINGAST, B. R. [1995]: The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development. *Journal of Law, Economics and Organization*, Vol. 11. No. 1. 1–31. o.

Kapás Judit